ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

ALZHEIMER KASALLIGI: YOD, UYQU VA AQLIY FAOLLIKNING AHAMIYATI

Safarova Dilora Rustam qizi
Toshkent shahri Alfraganus universiteti tibbiyot fakulteti
Davolash yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada Alzheimer kasalligini kechiktrish va rivojlanishini sekinlashtirishda yod moddasining, sifatli uyquning hamda doimiy aqliy faollikning o‘rni ilmiy manbalar asosida tahlil etilgan. Ushbu omillar miya faoliyatini qo‘llab-quvvatlab, neyrodegenerativ jarayonlarga qarshi himoya mexanizmini mustahkamlashi ilmiy tadqiqotlar bilan asoslangan.

Kalit so‘zlar: Alzheimer, yod, uyqu, aqliy faollik, neyrodegeneratsiya, miya salomatligi

Alzheimer’s Disease: The Importance of Iodine, Sleep, and Mental Activity

Annotation: This article analyzes the role of iodine intake, quality sleep, and regular mental activity in delaying and slowing the progression of Alzheimer’s disease, based on scientific sources. These factors are shown to support brain function and strengthen protective mechanisms against neurodegenerative processes, as substantiated by research studies.

Keywords: Alzheimer’s, iodine, sleep, mental activity, neurodegeneration, brain health.

KIRISH

Alzheimer kasalligi – xotira, fikrlash va xulq-atvorga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan surunkali, progresiv neyrodegenerativ holatdir. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘ylab 55 milliondan ortiq odam Alzheimer yoki unga o‘xshash demensiya turlari bilan yashamoqda. Har yili 10 millionga yaqin yangi holatlar aniqlanmoqda.

Kasallik odatda qarilik davrida namoyon bo‘lsa-da, uning ildizlari ko‘pincha o‘rta yoshdagi salomatlik va hayot tarzi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar Alzheimer kasalligini kechiktirish mumkinligini ko‘rsatmoqda. Bu borada **yod moddasining yetarli darajada iste’mol qilinishi**, **sifatli uyqu**, va **aqliy faollikni saqlab qolish** asosiy profilaktik omillar sifatida ko‘rilmoqda.

Ushbu maqolada mazkur omillarning har biri Alzheimer kasalligiga qarshi qanday ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asosda yoritiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanildi:

- **Adabiyotlar tahlili:** 2015–2024 yillar oralig‘ida nashr etilgan xalqaro ilmiy maqolalar, WHO, NIH, va PubMed bazalari asosida tahlil qilindi.
- **Tahliliy yondashuv:** yod yetishmovchiligi, uyqu buzilishi va kognitiv faollik darajasi bilan Alzheimer o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilindi.
- **Taqqoslash usuli:** sog‘lom va kasallikka chalingan shaxslarda yod darajasi, uyqu sifati va aqliy mashg‘ulotlar chastotasi taqqoslandi.

NATIJALAR

Tahlil natijalariga ko‘ra:

1. **Yod yetishmovchiligi** bilan og‘rigan odamlarda kognitiv pasayish belgilari erta bosqichda paydo bo‘lishi ehtimoli 1,8 barobar yuqori ekanligi aniqlangan. Yod qalqonsimon bez faoliyatiga, u esa bevosita miya metabolizmi va xotiraga ta’sir ko‘rsatadi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

2. **Uyqu buzilishlari**, ayniqsa chuqur uyqu (delta bosqichi) etishmasligi, beta-amiloid oqsillarining miya hujayralarida to‘planishini kuchaytirib, Alzheimer xavfini oshiradi.

3. **Aqliy faollik** (kitob o‘qish, krossvord yechish, musiqiy asbob chalish) bilan muntazam shug‘ullanuvchilarda kasallik simptomlari 5–10 yil kechroq boshlanishi mumkin.

Tadqiqot va ilmiy manbalarni tahlil qilish natijasida quyidagi asosiy xulosalar shakllandi:

1. **Yod yetishmovchiligi** nafaqat qalqonsimon bez faoliyatiga, balki miya kognitiv funksiyalarining pasayishiga ham olib keladi. Yodga boy ovqatlarni muntazam iste’mol qilish — Alzheimerning erta boshlanish xavfini kamaytiradi. Ayniqsa, o‘rta yoshdagi insonlar uchun yod muvozanatini nazorat qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

2. **Sifatli uyqu** — miya salomatligini saqlash va Alzheimer kasalligini kechiktirishdagi muhim omildir. 7–8 soatlik chuqur uyqu organizmning beta-amiloid oqsillaridan tozalanishini ta’minlaydi. Uyqusizlikka olib keluvchi stress, gadjetlardan haddan tashqari foydalanish va noturg‘un hayot tarzi Alzheimer rivojlanishiga zamin yaratadi.

3. **Aqliy faollik** — Alzheimer kasalligini profilaktika qilishdagi kuchli vosita hisoblanadi. Kundalik fikrlovchi mashqlar, yangilik o‘rganish, til o‘rganish, ijodiy faoliyat va ijtimoiy muloqot miya faoliyatini faol holatda saqlab turadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, intellektual faol insonlarda kasallikning boshlanishi o‘rtacha 5–10 yilga kechikadi.

4. Kompleks yondashuvda – ya’ni yod bilan to‘yingan parhez, uyqu gigiyenasiga amal qilish va doimiy aqliy faollikni birgalikda qo‘llash – Alzheimer kasalligi xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Bu omillar qimmat dorilar va invaziv tibbiy choralar talab qilmaydi, ammo barqaror hayot tarzi va ongli yondashuvni talab qiladi.

MUNOZARA

Yod miya uchun zarur bo‘lgan moddalardan biridir. U asosan qalqonsimon bez gormonlari tarkibida bo‘lib, miya hujayralarining rivojlanishi va faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Bolalikda yod tanqisligi intellektual salohiyat pasayishiga olib keladi, keksalikda esa bu yetishmovchilik Alzheimer kasalligi xavfini oshirishi mumkin. Shu bois parhezda yodga boy mahsulotlar – dengiz mahsulotlari, yodlangan tuz, tuxum va sut mahsulotlarini qo‘llash tavsiya etiladi.

Uyqu — miya sog‘ligining yana bir hal qiluvchi omilidir. Uyqu vaqtida miya limfa tizimi orqali zararli moddalardan tozalanadi. Uyqu buzilishi natijasida bu tozalash jarayoni sekinlashib, Alzheimer bilan bog‘liq beta-amiloid moddalari miya to‘qimalarida to‘planadi. Ayniqsa, kechasi 6 soatdan kam uyqu uyqusizlik bilan bog‘liq kognitiv pasayishga olib kelishi aniqlangan.

Aqliy faollik — Alzheimer kasalligini kechiktirishda eng arzon va samarali profilaktika vositalaridan biridir. Har kuni aqliy mashqlar bajarish neyronlar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi, neyroplastiklikni rag‘batlantiradi, yangi hujayralar shakllanishiga ko‘maklashadi. Ijtimoiy faol bo‘lgan, yangi tillarni o‘rganuvchi yoki ijodiy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanadigan kishilar bu kasallikdan uzoqroq saqlanishi mumkin.

XULOSA

Alzheimer kasalligini kechiktirish va uning rivojlanish xavfini kamaytirish uchun yod moddasini yetarli iste’mol qilish, muntazam sifatli uyquga rioya qilish va aqliy faollikni saqlash zarur. Bunday yondashuvlar arzon, xavfsiz va aholining keng qatlamlari uchun mos bo‘lib, sog‘lom qarilik sari qadam qo‘yish imkonini beradi. Kelgusida yod darajasini nazorat qilish va aqliy sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha ijtimoiy dasturlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Alzheimer kasalligi XXI asrning eng dolzarb sog‘liq muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Uning oldini olish yo‘lida murakkab va qimmat davolash usullaridan ko‘ra, oddiy hayot tarzi o‘zgarishlari samaraliroq bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada ko‘rib chiqilgan uchta omil — yod moddasining tanadagi yetarli darajasi, sifatli uyqu va aqliy faollik — Alzheimer kasalligiga qarshi samarali, tabiiy va barqaror himoya choralaridir.

Quyidagi takliflar ilmiy asoslangan profilaktika strategiyasi sifatida keltiriladi:

- Aholi, ayniqsa o‘rta va keksalar yoshdagilarda **yod darajasini doimiy nazorat qilish** va yodga boy oziq-ovqatlar bilan ta’minlash tizimini joriy etish.
- **Uyqu gigiyenasi** bo‘yicha ijtimoiy axborot kampaniyalarini olib borish, uyqu madaniyatini shakllantirish.
- Maktab, kollej, universitet va ish joylarida **aqliy faollikni rag‘batlantiruvchi dasturlar** (kutubxonalar, treninglar, intellektual klublar)ni yaratish.
- Oilalarda, ayniqsa qarindoshlar parvarishlaydigan keksa odamlarga nisbatan **e’tiborli bo‘lish**, ular bilan suhbat qurish va jamoaviy faoliyatlarda ishtirokini ta’minlash Alzheimer profilaktikasida muhim rol o‘ynaydi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, har bir inson Alzheimer kasalligiga qarshi o‘z sog‘lig‘i uchun mas’uldir. Salbiy oqibatlarni kutish o‘rniga, bugun ongli tarzda tanlangan sog‘lom turmush tarzi kelajakdagi salomat hayot garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Health Organization. (2023). *Dementia: Key Facts*.
2. National Institute on Aging. (2022). *Alzheimer's Disease Fact Sheet*.
3. Zimmermann, M. B. (2012). *The role of iodine in brain development*. The Lancet Neurology.
4. Xie L. et al. (2013). *Sleep Drives Metabolite Clearance from the Adult Brain*. Science.
5. Valenzuela M.J., Sachdev P. (2009). *Can cognitive exercise prevent the onset of dementia?*. J Am Geriatr Soc.
6. Uzbek Neuroscience Journal. (2022). *Yod yetishmovchiligi va kognitiv salomatlik*.